

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. VII: 2009

Nr 8 (200)

Data odczytu: 25.2.2009

Data wydania: 25.2.2009

760. spotkanie

Studium Wiedzy „Życie i działalność ks. dr ppłk Władysława Łęgi (1889-1960)”.

Wykład III: mgr Stanisław Poręba

Ks. Cyryl Karczyński (1884-1940) – zbieracz pieśni ludowych na Ziemi Chełmińskiej

Karczyński Cyryl Metody (1884-1940), ks. katolicki, filomata, działacz społ. i zbieracz pieśni ludowych. Ur. 1 VII 1884 w Pelplinie k. Tczewa, w rodzinie organisty jako syn Ignacego i Anny z d. Gdaniec. Brat Aleksandra K. i ks. Mariana K. Po ukończeniu gimn. w Chełmnie, gdzie należał do tajnego Tow. Filomatów (ok. 1900) i Seminarium Duchownego w Pelplinie został wyświęcony na księdza 23 II 1908. Pracował jako wikary w Luzinie k. Wejherowa i Grzybnie k. Chełmna. Był adm. parafii w Grzybnie, Białutach k. Działdowa i Glaznotach k. Dabrówna (Mazury), proboszczem w Rywałdzie k. Radzyna Chełmińskiego (1921-38), od 1927 dziekanem radzyńskim, od 1928 dyr. Domu Księży Emerytów w Rywałdzie i Cękynie k. Tucholi (1938-9). Na terenie parafii, w których pracował, był działaczem TCL, zakładał biblioteczki ludowe, teatryki amatorskie i kółka śpiewacze, propagował czytelnictwo pol. prasy, m. in. „Pielgrzymą”, „Gazety Grudziądzkiej”. „Głosu Lubawskiego” i „Mazura”. W 1910 – 14 był członkiem Komitetu TCL na pow. tor. W 1913-5 zajmował się zbieraniem pieśni ludowych na terenie parafii Grzybno. W okresie plebiscytu na Warmii i Mazurach był działaczem plebiscytowym w Glaznotach i okolicy. W 1920-21 był kierownikiem Ekspozytury Zarządu Głównego TCL na Pomorzu z siedzibą w Grudziądzu. Ok. 1935 swój zbiór 152 pieśni ludowych z okolic Grzybna przekazał ks. dr Wł. Łędze, który wykorzystał je w pracy *Ziemia Chełmińska* (Wr. 1961).

Poza tym był członkiem Tow. Nauk w Tor. (1908-25), Zw. Filomatów Pom. (1921-39) i Pow. Komisji Oświatowej w Grudziądzu (ok. 1932).

W jesieni 1939 r. został aresztowany przez hitlerowców i zesłany do Stutthofu, a nast. do Oranienburg-Sachsenhausen, gdzie został zamordowany 29 V 1940. Prochy jego spoczywają na cmentarzu w Pelplinie.

Stanisław Poręba.

Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, Gdańsk 1984, t. II (G-K). s. 354-355.

Stanisław Poręba

CYRYL KARCZYŃSKI - ZAPOMNIANY ZBIERACZ PIEŚNI LUDOWYCH

Władysław Łęga w pracy *Ziemia Chełmińska* (Wrocław 1961) zamieścił w całości lub we fragmentach 120 pieśni ludowych z pogranicza powiatów chełmińskiego i toruńskiego, które w latach 1913-1915 zebrał i zapisał ks. Cyryl Karczyński (1884—1940). Nazwisko tego zbieracza jest mało znane nawet historykom etnografii. Nie ma żadnej wzmianki o nim ani w *Słowniku folkloru polskiego* (Warszawa 1963), ani nawet w pomorskich publikacjach biograficznych J. Podgórecznego (*Pamięć o nich nie powinna zginąć*, Bydgoszcz 1959, oraz *Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza*, Bydgoszcz 1967).

Po ostatniej wojnie, w czasie której uległy zniszczeniu archiwa parafialne, archiwa regionalnych organizacji i stowarzyszeń pomorskich, a także zaginęło bezpowrotnie wiele roczników prasy regionalnej, próba odtworzenia dziejów życia i działalności księdza Karczyńskiego napotyka na poważne trudności.

Cyryl Metody Karczyński urodził się 1 lipca 1884 r. w Pelplinie, powiat Tczew (obecnie woj. gdańskie), w rodzinie organisty. W miasteczku tym mieszkali głównie Polacy. Niemcami byli urzędnicy, biskup i jego otoczenie z Kurii Biskupiej Chełmińskiej, która miała tam swoją siedzibę. Rodzina Karczyńskich zawsze manifestowała swoją polskość.

Rodzice Cyryla prenumerowali polską prasę, m. in. „Pielgrzyma”, wpajali dzieciom przywiązanie do ojczystego języka i kultury polskiej.

Młody Cyryl od dzieciństwa wykazywał duże zdolności muzyczne, zainteresowanie muzyką i śpiewem.

Pierwszym jego nauczycielem muzyki był ojciec. Do gimnazjum uczęszczał w Chełmnie, gdzie wraz ze starszymi braćmi, Marianem i Aleksandrem należał do tajnego Towarzystwa Filomatów.

Towarzystwa takie, działały na ziemiach zaboru pruskiego od prawie połowy XIX wieku i nawiązywały do tradycji Towarzystwa Filomatów w Wilnie. Jego członkowie uczyli się języka polskiego i historii Polski oraz przygotowywali się do walki z germanizacją i działalności w przyszłych organizacjach polskich. Czytali i omawiali wspólnie czołowe dzieła literatury ojczystej, które udostępniała im biblioteczka Towarzystwa.

Towarzystwo Filomatów w Chełmnie zostało wykryte przez władze pruskie; policja wszczęła dochodzenie przeciwko jego członkom. Cyrylowi Karczyńskiemu nie udowodniono jednak przynależności do Towarzystwa. Jego bracia natomiast, w grupie 60 kolegów z gimnazjów w Brodnicy, Chełmnie i Toruniu, zasiedli na ławie oskarżonych w słynnym procesie filomatów pomorskich, który odbył się w Toruniu, w dniach 9-12 września 1901 r. Obaj zostali skazani na kary więzienia: Marian - na 6 tygodni, Aleksander - na 1 tydzień.

Po otrzymaniu matury w Chełmnie Karczyński ukończył Biskupie Seminarium Duchowne w Pelplinie (1908 r.). Początkowo pracował jako wikary w Luzinie, pow. Wejherowo (1908—1913). Parafię tę zamieszkiwała głównie ludność kaszubska. W tym czasie wstąpił do Towarzystwa Naukowego w Toruniu i rozpoczął działalność w polskich towarzystwach ludowych, jakie od ostatniego 10-lecia XIX wieku istniały prawie przy każdej parafii Pomorza Gdańskiego, które zamieszkiwali Polacy. Najwięcej czasu poświęcał jednak na propagandę książki polskiej i organizowanie biblioteczek w ramach Towarzystwa Czytelni Ludowych. Z Luzina przeniesiony został do Grzybna w powiecie Chełmno. Proboszczem tej parafii był w tym okresie znany historyk i organizator badań nad dziejami Pomorza, wieloletni prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu, ksiądz Stanisław Kujot (1845—1914). Większość parafian, szczególnie we wsiach Grzybno, Raciniewo, Papowo Biskupie, Trzebcz (powiat chełmiński) i Biskupice, Piwnice, Wypcz (powiat toruński), stanowili Polacy, bardzo przywiązani do swoich tradycji i obyczajów. Ich poglądy polityczne kształtowała i wyrażała „Gazeta Grudziądzka”, wydawana przez Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu.

W czasie uroczystości rodzinnych, jak chrzciny czy wesela, na które ks. Karczyński był często zapraszany, śpiewano wiele pieśni. Sporo ich znali ludzie starsi, mniej już młodzież. Aby ocalić od zapomnienia ludową twórczość pieśniarską, Karczyński postanowił je zapisywać.

Projekt jego poparł i udzielił mu wskazówek, co do technicznej strony pracy ks. Kujot, sam zresztą interesujący się kulturą ludową.

Osoby, które znały pieśni, były zapraszane na plebanię. W przeznaczonym specjalnie do tego celu grubym zeszycie ks. Karczyński zapisywał nazwisko informatora, miejsce zamieszkania, czasem wiek oraz tekst pieśni, często z różnymi wariantami.

Później zapisywał melodię. Przy odtwarzaniu jej posługiwał się fisharmonią. Ogółem w ciągu 2 lat zapisał 152 pieśni ludowe z terenu parafii Grzybno.

W jesieni 1914 roku zmarł ks. Kujot. Cyryl Karczyński został administratorem parafii Grzybno. Później kolejno administrował też parafiami: Białuty k. Działdowa i Glaznoty k. Dąbrówna (Mazury). W Glaznotach założył biblioteczkę TCL, kółko śpiewacze i amatorski zespół teatralny. Zachęcał swoich parafian do prenumerowania polskich gazet „Pielgrzyma”, „Gazety Olsztyńskiej” i „Głosu Lubawskiego”. W okresie plebiscytu w 1920 r. wraz z organistą Józefem Soroczyńskim, kierował lokalnym Komitetem Plebiscytowym.

Za działalność oświatową i polityczną niechętnie patrzono nań w Kurii Biskupiej w Pelplinie, gdzie czołowe stanowiska zajmowali Niemcy i to w dodatku sympatycy Hakaty. Przez wiele lat jako Polakowi i działaczowi polskiemu, odmawiano mu nominacji na proboszcza w administrowanych parafiach i przenoszono z parafii do parafii. Dopiero w roku 1920, po powrocie Pomorza do Macierzy, otrzymał ks. Cyryl Karczyński probostwo w Rywałdzie (obecnie powiat Wąbrzeźno).

Przez cały czas współpracował z Towarzystwem Czytelni Ludowych (którego działalność została nieco zahamowana w latach I wojny światowej), reorganizując Ekspozyturę Zarządu Głównego TCL w Grudziądzu i kierując nią w latach 1920-1921. Przygotował pierwszy w niepodległej Polsce zjazd TCL na Pomorzu, który odbył się w Grudziądzu (1921). Na zjeździe przedstawił program działalności i zadania stojące przed Towarzystwem w najbliższych latach.

W roku 1921 byli członkowie tajnego Towarzystwa Filomatów, tajnego Towarzystwa im. Tomasza Zana (TTZ) i tajnego skautingu, utworzyli Związek Filomatów Pomorskich. Wśród jego organizatorów spotykamy też nazwisko ks. Cyryla Karczyńskiego. Brał udział w zjazdach Związku, odbywających się co kilka lat w Brodnicy, Chełmnie lub Toruniu.

W r. 1927 został mianowany dziekanem radzyńskim, w rok później prokuratorem domu księży emerytów w Rywałdzie. Przez szereg lat był członkiem Powiatowej Komisji Oświatowej przy Starostwie Powiatowym w Grudziądzu.

Kiedy około r. 1935 ks. Władysław Łęga, historyk i etnograf, mieszkający w Grudziądzu, autor pracy *Ziemia Malborska. Kultura ludowa* (Toruń 1933), bardzo przychylnie przyjętej w sferach naukowych, zaczął zbierać materiały do publikacji na temat etnografii Ziemi Chełmińskiej, ks. Karczyński przekazał mu swój zeszyt z zapisanymi pieśniami ludowymi. Upoważnił go też do ich publikacji.

W r. 1938 objął parafię w Cekcynie (powiat Tuchola). Tam zastał go wybuch II wojny światowej. W jesieni 1939 r. został aresztowany przez hitlerowców i zesłany do obozu koncentracyjnego w Stutthofie, a następnie do obozu Oranienburg-Sachsenhausen. Tu został zamordowany 29 maja 1940 r.

Ziemia Chełmińska w latach zaboru pruskiego, w przeciwieństwie do innych dzielnic Polski, nie miała szczęścia do zbieraczy pieśni ludowych. W XIX w. pewną ilość pieśni tego regionu zebrali Oskar Kolberg i Ignacy Łyskowski. W pierwszym dziesięcioleciu XX w. zbierał pieśni ludowe w okolicach Łasina, pow. Grudziądz, organista Roman Grabowski. Na tym tle działalność ks. Cyryla Karczyńskiego, jako zbieracza pieśni ludowych wygląda imponująco. Czas więc, aby nazwisko jego znalazło się w pracach na temat etnografii polskiej, a także w regionalnych publikacjach biograficznych.

„*Literatura Ludowa*”, 1974, nr 2, s. 30-[34]

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.